

4. Сайт Державне управління справами. Обґрунтування застосування процедури закупівлі в одного учасника – Режим доступу: <http://www.dus.gov.ua/8.768.0.0.1.0.phtml>.

5. Мамонтова Е. Протокол та церемоніал як культурно-цивілізаційні форми та моделі соціальної поведінки: витоки, еволюція, сутність / Елла Мамонтова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Аpdu_o/2009_2/R_1/Mamontova.pdf.

6. Мамонтова Е. Формування правової основи вітчизняної протокольної практики: символічний аспект / Елла Мамонтова // Збірник наукових праць «Гілея»: науковий вісник (2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_42/index.html.

Д., Калінкіна М.Ю., Капська А.Й., Кравчук С.Л., Оржеховська В.М., Орос О.Б., Петрочко Ж.В., Руднева О.М., Сафонова Т.Я., Синягіна Н.Ю., Сулімова С., Трубавіна І.М., Тюріна В.О., Хархан О.М. та ін.

↗ Аналіз наукової літератури показав, що незважаючи на наявність різноаспектних та багатопланових досліджень у зазначеній сфері, проблематика насильства в сім'ї щодо дітей у контексті реалізації державної політики щодо дітей в Україні та розробки механізмів державного управління з питань запобігання цьому явищу є малодослідженою.

↗ Метою статті є розгляд проблем насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми у галузі державного управління та виокремлення основних чинників та наслідків цього явища, які необхідно враховувати в державно-управлінській діяльності у процесі реалізації державної політики щодо дітей в Україні.

↗ Право дітей в Україні на захист від усіх форм насильства гарантується ст. 28, 52 Конституції України, відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [1]. У ст. 150 Сімейного кодексу України (від 10.01.2002 р. № 2947-III) визначено відносно нову юридичну норму: «Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини» [3].

Ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» (від 26.04.2001 р. № 2402-III) встановлює, що «кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності» [4]. Право дітей на захист від жорстокого ставлення та усіх форм насильства в сім'ї регулює Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (від 15.11.2001 р. № 2789-III) [5]. Покарання за злочини проти дітей передбачені Кримінальним Кодексом України (від 05.04.2001 р. № 2341-III) [2]. Важливим є Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми» (від 21.09.2010 р. № 2530-VI) [6].

Механізм правового захисту дітей від насильства в сім'ї у галузі державного управління визначено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» (від 26.04.2003 р. № 616) [7].

Координацію та контроль за діяльністю щодо здійснення соціального захисту дітей від жорстокого поводження та насильства в сім'ї покладено на служби у справах дітей, які діють спільно з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, управліннями (відділами) сім'ї та молоді органами внутрішніх справ, опіки та піклування, освіти і науки, охорони здоров'я тощо. Безпосередньо з дітьми, які потерпіли від жорстокого поводження, насильства в сім'ї працюють центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [4; 7].

Зазначимо, що часто більшість потерпілих, а це в основному жінки з дітьми або діти, не звертаються до органів державної влади за захистом своїх прав, оскільки втратили будь-яку надію на допомогу. Часто інформація щодо проявів насильства в сім'ї не стає доступною для органів державної влади, які володіють відповідними повноваженнями у цій сфері через почуття сорому, а також традицій, що стримують жінок і дітей від публічного визнання фактів насильства. Окрім того, в Україні правоохоронні органи зазвичай часто утримуються від втручання в сімейні стосунки. Має місце економічний аспект, оскільки адмінвідповідальність за насильство в

Мета

Вигляд основного матеріалу

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Постановка проблеми

УДК 347.63

Людмила Кривачук

ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї ТА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто чинники та наслідки насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми у контексті державно-управлінської діяльності стосовно дітей, яка здійснюється у процесі реалізації державної політики щодо дітей в Україні. Автор обґрунтовує необхідність урахування чинників та наслідків насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми при розробці механізмів державного управління у цій сфері.

Ключові слова: діти, насильство, насильство в сім'ї щодо дітей, жорстоке поводження з дітьми, чинники насильства, наслідки насильства.

↗ Проблема насильства щодо дітей властива кожній країні світу, вона приймає найрізноманітніші форми і спостерігається у різних середовищах. Це явище не має географічних кордонів, воно існує серед усіх рас, класів, релігій та культур [12]. Останні документи про масштаби та вплив насильства щодо дітей, зокрема «Доповідь про насильство щодо дітей у світі» та «Доповідь про ситуацію в світі: насильство та його вплив на здоров'я», чітко вказують, що це дуже серйозна та вагома глобальна проблема [12; 13]. Тому світова спільнота визнає проблему насильства, жорстокого ставлення до дітей в сім'ї, як одну з найгостріших та найактуальніших проблем сучасності.

↗ Проблему насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дітьми розглядали у своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці: Алексеєнко Т.М., Берковіц Л., Бова А.А., Волинець Л.С., Воронова Ю.В., Гетьман А.П., Гірфанов Р.М., Демоз Ллойд, Джилліген

© Кривачук Л.Ф., 2011.

сім'ї передбачає штраф, який впливає на матеріальне становище сім'ї [16, с. 111].

У контексті дослідження запобігання насильству в сім'ї щодо дітей, як напрямку державної політики щодо дітей в Україні, важливо розглянути основні чинники на наслідки цього явища.

Окремі науковці, зокрема Бова А.А., розглядаючи чинники, що обумовлюють насильство в сім'ї виділяють макрочинники і мікрочинники. До макрочинників відносять: 1) погіршення і нестабільність соціально-економічного життя; 2) безробіття; 3) пропаганда у ЗМІ насильства і жорстокості; 4) поширення алкоголізму; 5) криза моральності; 6) збільшення кількості розлучень та частки неповних сімей; 7) слабка дієвість системи матеріальної допомоги сім'ям, які її потребують; 8) недоліки діяльності органів державної влади, які здійснюють профілактику неблагополучних сімей. До мікрочинників належать: 1) демографічні характеристики; 2) умови життя, соціальний статус жертви та кривдника; 3) сімейний статус і структура домогосподарства; 4) стан психічного та фізичного здоров'я; 5) рівень соціальної підтримки; 6) прорахунки соціально-психологічної комунікації кривдника і потерпілого; 7) зловживання алкоголем або наркотиками [8, с. 17–23].

На думку Д. Джиллігена, спершу причиною насильства над дитиною вважалася психопатологія батьків, потім увагу було перенесено на соціальний контекст, з чого дійшли висновку, що чинники ризику вчинення насильства в сім'ї щодо дітей криються в соціальній ізоляваності та системі цінностей батьків, яка й зумовлює насильницьке ставлення батьків до дитини. Потім насильство інтерпретували через інтерактивну соціальну модель зруйнованих відносин між батьками і дитиною. Пізніше дослідники визначили чинники ризику на рівні індивіда, сім'ї, суспільства [10].

Досліджуючи соціально-психологічні чинники сімейного насильства, Кравчук С.Л. аналізує особистість дитини як чинник насильства. Зазначає, що високий ризик стати жертвами насильства мають такі діти: 1) небажані діти; 2) ті, які були народжені після втрати батьками попередньої дитини; 3) діти, чие виношування і народження були важкими для матері; 4) діти, які часто хворіли та були розлучені з матір'ю протягом першого року життя; 5) діти, які живуть в багатодітній сім'ї, з невеликим проміжком часу між народженням дітей; 6) діти з вродженими чи набутими вадами; 7) діти з низьким рівнем інтелекту; 8) діти з порушенням здоров'я; 9) гіперактивні, агресивні, імпульсивні, брехливі, надмірно залежні діти; 10) діти з низькими соціальними навичками; 11) діти з особливостями зовнішності, які відрізняють їх від інших дітей [14, с. 58–59].

Інші науковці, зокрема Тюріна В.О., головним соціально-психологічним чинником, що сприяє формуванню і засвоєнню насильницької поведінки в сім'ї вважає наявність сформованої психологічної залежності особи, яка вчинила насильство в сім'ї від іншої людини, на яку, зазвичай, і спрямовані насильницькі дії, а застосування насильницької поведінки має на меті позбавлення цієї психологічної залежності та встановлення влади над іншою людиною [17, с. 15].

Потреби і мотиви, як чинники насильницької поведінки досліджують у своїх працях: – Д. Джиллінген, В. Тюріна, К. Хорні та ін. На думку Д. Джиллінгена, головним психологічним мотивом або чинником насильницької поведінки є бажання позбутися почуття сорому та приниження – почуття, яке є болісним і може навіть бути нестерпним і надзвичайно інтенсивним, – і замінити його на протилежне, а саме – на почуття гордості (почуття власної значущості, гідності тощо) [10; 17; 18].

За даними ВООЗ, до числа чинників, що визначають небезпеку насильства із смертельним результатом, належать: 1) економічний розвиток; 2) соціальний статус; 3) вік; 4) гендерні чинники [11]. Глобальні проблеми також відіграють свою роль: йдеться про зростаючу нерівність між та всередині держав, міграцію, урбанізацію та збройні конфлікти. Водночас існують позитивні чинники, здатні попередити насильство або понизити його вірогідність, зокрема: 1) розвиток сильних зв'язків між батьками і дітьми; 2) підтримка і плекання стосунків з дітьми, які виключають насильство та приниження дітей [12, с. 13].

Аналізуючи проблему насильства в сім'ї щодо дітей, зазначимо, що насильству притаманна властивість самовідтворення. На перший погляд здається, що переживши насильство, вже неможливо здійснити його. Однак пережите насильство частіше за все спонукає до насильства. Діти, якими в сім'ї нехтують, яких принижують, зневажають і карають, страждають від цього, а потім роблять те ж саме з членами своїх сімей, власними дітьми, тобто перетворюються на осіб, які самі скоюють насильство [17, с. 12–13].

Наслідки насильства щодо дітей можуть бути руйнівними. Насамперед, насильство може призвести до смерті дитини. Та навіть ті, хто пережив це, вимушені долати жахливі фізичні та емоційні наслідки. Більшість дітей, які помирають внаслідок насильства, мають дуже малий вік. Майже 40% з них – це немовлята; 80% з тих, хто гине від насильства, не досягає шестирічного віку. Найпоширенішими причинами смерті є травми голови, а також травми тіла, нанесені тупим, важким предметом [12, с. 91].

Хоча наслідки насильства щодо дітей можуть змінюватися залежно від його характеру і ступеня тяжкості, короткострокові або довгострокові наслідки досить часто мають гострий і згубний характер. Раннє піддавання насильству є надзвичайно небезпечним, оскільки воно може вплинути на дитячий розвиток. У випадках тривалого піддавання насильству, включаючи спостереження за таким насильством, порушення нервової та імунної системи може призвести до соціальних, емоційних та когнітивних ушкоджень, а також до поведінки, що може спричинити хвороби, травми та соціальні проблеми [22].

Піддавання насильству в дитинстві може призвести до підвищення вразливості до виникнення тривалих соціальних, емоційних і пізнавальних дефектів, а також підвищує схильність до поведінки, пов'язаної з небезпекою для життя, наприклад, зловживання наркотиками, передчасний початок статевого життя тощо [19]. До числа, пов'язаних з цим проблем соціального і медичного характеру належать моральні і депресивні розлади, галюцинації, зниження продуктивності, розлади пам'яті, а також агресивна поведінка. Насильство в ранньому віці може стати причиною подальших захворювань внутрішніх органів, захворювань, що передаються статевим шляхом, загибеллю ембріонів під час вагітності, а також насильства відносно статевих партнерів і спроб самогубства [20; 21].

Діти, які пережили будь-який вид насильства, відчувають труднощі у соціалізації, взаємостосунках з дорослими, у спілкуванні з ровесниками. Вирішення своїх проблем такі діти часто знаходять у кримінальному, асоціальному середовищі [15, с. 116].

Насильство та жорстокість у ставленні до дітей породжує в них почуття вини, невпевненість у собі, сприяє формуванню психологічних комплексів та значною мірою деформує процес соціалізації дітей. Як наслідок – в особистості формуються переважно негативні якості: агресія, жорстокість, ненависть до світу, безцільність буття, жадоба неусвідомленої помсти або ж навпаки дитина

починає шукати психологічного захисту, опіки, безпеки в інших людей. Пережите в дитинстві насильство залишає відбиток у свідомості людини на все життя [9, с. 70].

За даними ВООЗ до гострих та довготривалих наслідків насильства щодо дітей належать: 1) наслідки для фізичного здоров'я: абдомінальні (грудні травми); пошкодження мозку; синці та рубці; опіки; травми центральної нервової системи; переломи; порізи, рвані рани; пошкодження очей; інвалідність; 2) сексуальні наслідки та наслідки для репродуктивного здоров'я: проблеми репродуктивного здоров'я; сексуальні дисфункції; хвороби, що передаються статевим шляхом, у т.ч. ВІЛ/СНІД; небажана вагітність; 3) психологічні наслідки: зловживання алкоголем; наркотиками; порушення когнітивної функції; кримінальна, жорстока та інші форми ризикованої поведінки; депресія та тривога; затримки розвитку; порушення харчування та сну; почуття сорому та провини; гіперактивність; погані стосунки; погані показники навчання; слабка самооцінка; посттравматичні стресові розлади; психосоматичні самогубства та заподіяння шкоди собі; 4) інші довготривалі наслідки для здоров'я: онкологічні захворювання; хронічні хвороби легенів; спазматичний коліт; ішемічна хвороба серця; захворювання печінки; проблеми репродуктивного здоров'я (у т.ч. безплідність); 5) фінансові наслідки [13].

✎ Аналіз та вивчення проблем насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми дає можливість зробити такі висновки та узагальнення:

1. Вважаємо, що одним із показників духовного розвитку та соціальної зрілості суспільства є ставлення до дітей. Тому в суспільстві, що зорієнтоване на високі загальнолюдські цінності, не можуть бути терпимі прояви насильства, жорстокого поводження щодо дітей в сім'ї та зневажання їхніх потреб.

2. На нашу думку, насильство в сім'ї щодо дітей викликає соціально-економічною ситуацією в країні, різким падінням суспільних моральних цінностей, низькою дієвістю правового механізму захисту дітей, які зазнали насильства в сім'ї, а також відсутністю широкої мережі закладів для жертв сімейного насильства та механізму їх подальшої інтеграції у суспільство без повернення в середовище насильства.

3. Одним з головних чинників насильства в сім'ї щодо дітей є криза сім'ї: ослаб її авторитет і виховний потенціал, руйнуються традиційні моральні норми, втрачаються фундаментальні людські цінності, збільшується кількість дітей, постраждалих від жорстокості батьків, фізичного, сексуального, психічного насильства та недбалого ставлення. У результаті все більш глибокого проникнення насильства в життя сім'ї руйнується моральність, губляться зв'язки поколінь, зникають кращі традиції сімейного виховання, зростає дитяча бездоглядність і безпритульність, формується впевненість в безкарності насильства.

4. Враховуючи чинники та наслідки насильства та жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, вважаємо, що для впровадження механізмів державного управління у цій сфері, необхідна дієва співпраця органів державної влади, місцевого самоврядування, державних установ та громадських організацій в одержанні дітьми необхідної медичної, юридичної, психологічної та соціальної допомоги та соціально-правового захисту.

Література.

1. Конституція України (від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР) (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Кримінальний кодекс України (від 05.04.2001 р. № 2341-III) (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Сімейний кодекс України (від 10.01.2002 р. № 2947-III) (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Закон України «Про охорону дитинства» (від 26.04.2001 р. № 2402-III) (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (від 15.11.2001 р. № 2789-III) (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми» (від 21.09.2010 р. № 2530-VI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реально його загрозу» (від 26.04.2003 р. № 616) (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

8. Бова А.А. Модель факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї / Бова А.А. // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С. 15–25.

9. Волинець Л.С. Не принижувати гідність дитини / Волинець Л.С. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2005. – № 1. – С. 69–70.

10. Джилліген Д. Запобігання насильству. – К. : Сфера, 2004. – 166 с.

11. Додатковий матеріал до «Дослідження Генерального сектору ООН про насильство щодо дітей». – Женева : ВООЗ, 2006.

12. Доповідь про насильство щодо дітей у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unicef.org>.

13. Доповідь про ситуацію в світі: насильство та його вплив на здоров'я / Круг Е.Г. [та ін]. – Женева : ВООЗ, 2002.

14. Кравчук С.Л. Соціально-психологічні фактори сімейного насилля / Кравчук С.Л. // Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова. Психологічні науки : збірник наук. праць. Серія 12. – 2009. – № 27 (51). – С. 54–59.

15. Соціальна робота: технологічний аспект / [за ред. проф. Капської А.Й.] – К. : ДЦССМ, 2004. – 364 с.

16. Сулімова С. Роль центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у попередженні і подоланні насильства в сім'ї: регіональний аспект / Сулімова С. // Актуальні проблеми державного управління. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 2 (38). – С. 110–113.

17. Тюріна В.О. Соціальні та психологічні умови і фактори формування та застосування насильницької поведінки в сім'ї / Тюріна В.О. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2010. – № 1/2. – С. 5–15.

18. Тюріна В.О. Мотиви і потреби як фактор насильницької поведінки / Тюріна В.О. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2009. – № 2. – С. 18–26.

19. A Future Without Child Labour: Global Report. – Geneva: International Labour Organization, 2002.

20. Centers for Disease Control and Prevention (2006) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cdc.gov>

21. Panel on Research on Child Abuse and Neglect, Commission on Behavioral and Social Sciences and Education, National Research Council. – Washington : National Academy Press.

22. The Neurodevelopmental Impact of Violence in Childhood. In: Schetky D, Benedek EP (Eds). Textbook of Child and Adolescent Forensic Psychiatry. – Washington: American Psychiatric Press. – P. 221–238.